

Geschiedenis van “den driehoek”, in de directe omgeving van Fort 4

Jan Verhelst

Inhoud

1	Inleiding.....	6
1.1	Waarover gaat dit?	6
1.2	De drie straten	6
2	De krijgsvaardigheden en hun impact op de bewoning	10
2.1	Wat waren de krijgsvaardigheden?	10
2.2	De eerste (houten) huizen in “den driehoek”	11
3	1907-1923: eerste stenen huizen.....	15
3.1	Huizen met een bouwdoos	15
3.2	Mysterieuze huizen zonder doos bij de Technische Dienst	18
4	1924-1940: Bouwexpansie na opheffing van de krijgsvaardigheden	20
4.1	Afschaffing der krijgsvaardigheden.....	20
4.2	Fortstraat	22
4.3	Amedeus Stockmanslei/Lodewijk Dosfellei	27
5	De buurt tijdens de tweede wereldoorlog	29
5.1	5 april 1943.....	29
5.2	V1 op de hoek van de Lodewijk Dosfellei en de Krijgsbaan	31
5.3	Na de oorlog: veroordeling enkele bewoners	31
6	Bebouwing na de tweede wereldoorlog	32
6.1	Bijkomende wettelijke voorwaarden bij nieuwbouw woningen.....	32
6.2	Heropbouw huizen na de V1 inslag	33
6.3	De erfenis van Frans Butzen in de L. Dosfellei.....	34
6.4	Huizen in de Lodewijk Dosfellei 1954-1983	35
6.5	Huizen in de Fortstraat 1945-1960	36
6.6	Verkaveling van het Dosfelhof vanaf 1999	39
7	Overzicht wanneer bebouwing.....	41
8	Prominente figuren.....	42
8.1	Frans Butzen	42
8.2	Jos Driessens	44
8.3	De familie Van Schil	45
9	Horeca in Den Driehoek	48

9.1	Café du Repos.....	48
9.2	Café viaduc/viaduct	49
9.3	Café Cantecroy 1.....	50
9.4	Cremerie Somers	50
9.5	Café Cantecroy 2.....	50
10	Evolutie van de straatinrichting	52
10.1	Fortstraat.....	52
10.2	Lodewijk Dosfellei en zijn voorgangers	59
10.3	Krijgsbaan	64
10.4	Nutsvoorzieningen.....	65
11	KMO's in den Driehoek.....	67
11.1	Bedrijven op het industrieterrein binnen "Den Driehoek"	67
11.2	KMO's op de Krijgsbaan.....	71
11.3	KMO's in de Fortstraat	74
12	Slotwoord	74
12.1	GDPR.....	74
12.2	Personen.....	75
12.3	Bronnen.....	75
12.4	Feedback	75

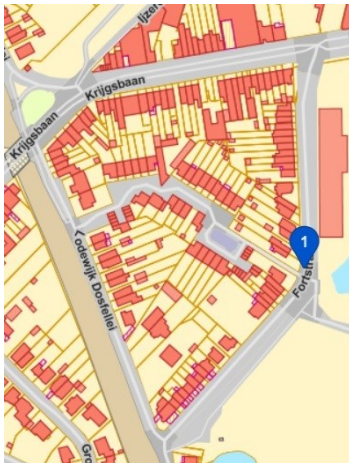
Overzicht van de figuren

Figuur 1: Situering van "Den Driehoek" in Mortsel	6
Figuur 2: Fortstraat soms ook "Rondweg" genaamd in de jaren 1920-1930	8
Figuur 3: Bewoning in den driehoek in 1904	12
Figuur 4: Café du Repos, eigenaar Constant Van de Velde (+/-1928)	13
Figuur 5: Villa Ida	13
Figuur 6: Villa Ida- menukaart op achterzijde.	14
Figuur 7: Villa Renée	14
Figuur 8: Fortstraat 22, voorgevel 1911	15
Figuur 9: Fortstraat 22, voorgevel 2023	15
Figuur 10: Fortstraat 24-25 voorgevel 1913	16
Figuur 11: Fortstraat 24-25, voorgevel 2023	16
Figuur 12: Fortstraat 24-25: Balkon in gewapend beton	17
Figuur 13: Fortstraat 28, voorgevel 1913	17
Figuur 14: Fortstraat 28, voorgevel 2023	17
Figuur 15: Villa Lex te koop (1938)	18
Figuur 16: De link tussen Fortstraat 28 met Krijgsbaan 168-170	18
Figuur 17: Fortstraat 23 op luchtfoto van 1932	19
Figuur 18: Fortstraat 23: Fiat 500 te koop	19
Figuur 19: Fortstraat 23: Renault 4 te koop	19
Figuur 20: Fortstraat 29, oudste huis? Voorgevel 2023	20
Figuur 21: Fortstraat in de buurt van de Krijgsbaan	21
Figuur 22: Bouwgronden te koop in de Fortstraat	21
Figuur 23: Fortstraat 34, voorgevel 1925	22
Figuur 24: Fortstraat 34, voorgevel 2023	22
Figuur 25: Fortstraat 11, voorgevel 1926	22
Figuur 26: Fortstraat 11, voorgevel 2023	22
Figuur 27: Fortstraat 26-27: oorspronkelijk ontwerp (1932)	23
Figuur 28: Fortstraat 26-27: voorgevel 2023	24
Figuur 29: Steen met architectnaam op nr. 27	24
Figuur 30: Fortstraat 17, 18, 19-21 midden jaren 1930	24
Figuur 31: Fortstraat 1- voorgevel 1937	25
Figuur 32: Fortstraat 1- voorgevel 2023	25
Figuur 33: Fortstraat 2, voorgevel 1938	26
Figuur 34: Fortstraat 2, voorgevel 2023	26
Figuur 35: Nooit gebouwd Art-Deco-huis, Fortstraat 12 (ontwerp 1930)	26
Figuur 36: Amedeus Stockmanslei/ Lodewijk Dosfellei 6-8, voorgevel (1938)	27
Figuur 37: Schets om de houten villa Renée af te breken (1938)	27
Figuur 38: Lodewijk Dosfellei 6-8, voorgevel (2023)	28
Figuur 39: Amedeus Stockmanslei nr. 2 en nr. 4 te koop in 1933	28
Figuur 40: Villa Stella (nu Villa Lodewijk) te koop in 1941	29
Figuur 41: Dodelijke slachtoffers 5 april 1943 in de wijk "den driehoek"	30
Figuur 42: Luchtfoto na bombardement 5 april 1943	30
Figuur 43: 5 april 1943: niet ontplofte bom, met Gusta Lernout	30
Figuur 44: Gusta Lernhout in 2023	31

Figuur 45: Inslag V1 op 01/01/1945.....	31
Figuur 46: Voorbeeld goedkeuring "schuilplaats" door ministerie	32
Figuur 47: Een ontwerp met schuilkelder (1948)	33
Figuur 48: Krijgsbaan 26 (nu 152) ontwerp in 1946.....	33
Figuur 49: Krijgsbaan 26 (nu 152) voorgevel in 2023	33
Figuur 50: L. Dosfellei 48 (nu 62) ontwerp in 1946	34
Figuur 51: L. Dosfellei 48 (nu 62) in 2023.....	34
Figuur 52: Huis Butzen in verval, vermoedelijk jaren 1950	34
Figuur 53: Verdeling panden hovenier Butzen over zijn 9 kinderen (1954)	35
Figuur 54: L. Dosfellei 22 ontwerp in 1958	35
Figuur 55: L. Dosfellei 22 in 2023	35
Figuur 56: Dosfellei richting Krijgsbaan, omstreeks 1970.....	36
Figuur 57: Bouwaanvragen Fortstraat 3 t/m 10 (1947-1952).....	37
Figuur 58: Fortstraat 7, ontwerp in 1950.....	37
Figuur 59: Fortstraat 7, voorgevel 2023.....	37
Figuur 60: Fortstraat 15 ontwerp in 1947.....	37
Figuur 61:Fortstraat 15 voorgevel 2023.....	37
Figuur 62: Fortstraat 15: "perpetuum mobile" (jaren 1935-1940).....	38
Figuur 63: Fortstraat 15: Afbraak "perpetuum mobile" (oktober 2000).....	38
Figuur 64: Industrierrein werd woonbuurt Dosfelhof	39
Figuur 65: Luchtfoto "Dosfelhof" van 19/08/2023	40
Figuur 66: Overzicht wanneer gebouwd	41
Figuur 67: Frans Butzen (1860-1935).....	42
Figuur 68: Vooroorlogse foto van de "hovenierderij" van F. Butzen in de Dosfellei ..	42
Figuur 69: Familie Butzen-Verbruggen aan het ouderlijk huis in de Dosfellei.....	43
Figuur 70: Stempels architect Jos Driessens (voor en na 1939)	44
Figuur 71: Briefhoofd "Firma Driessens en zoon" (voor 1938).....	44
Figuur 72: Gevelsteen met naam architect.....	44
Figuur 73: Gemeenteraad Mortsel 1953	45
Figuur 74: Luchtfoto van hoek Krijgsbaan/Fortstraat (1956).....	45
Figuur 75: Louis Van Schil aan het ploegen	46
Figuur 76: Huwelijksfoto Marcel en Juliette Van Schil-Pieters (1955).....	46
Figuur 77: Juliette Van Schil-Pieters in 2023	47
Figuur 78: Café du Repos- uitbaters 1873-1967.....	48
Figuur 79: Café du Repos in verval (einde jaren 1960)	48
Figuur 80: Café Viaduc, Krijgsbaan 136, 1983	49
Figuur 81: Café Viaduc, uitnodiging etentje oudejaar 1982-83	49
Figuur 82: Fortstraat 1: café Cantecroy	50
Figuur 83: Fortstraat 1, ten tijde van "den Anvers" (januari 2004)	51
Figuur 84: Erbarmelijke toestand Fortstraat in 1923	52
Figuur 85: Schets bewoning omgeving Fort 4 (1925)	53
Figuur 86: Petitie voetpad Fortstraat- juli 1937	53
Figuur 87: Fortstraat, richting Krijgsbaan omstreeks 1952-53	54
Figuur 88: Fortstraat richting Krijgsbaan bij regenweer, november 1952	55
Figuur 89: Fortstraat ter hoogte van nr 8, bij regenweer, januari 1951	56

Figuur 90: L. Dosfellei ter hoogte van de statie, gezien naar de Fortstraat (1952) ...	56
Figuur 91: Fortstraat richting Krijgsbaan omstreeks 1952	57
Figuur 92: Fortstraat met kasseien richting Lodewijk Dosfellei, einde jaren 1960	58
Figuur 93: Fortstraat richting Krijgsbaan ter hoogte van café Cantecroy (1999).....	59
Figuur 94: Fortstraat richting Krijgsbaan ter hoogte van Plastigi	59
Figuur 95: Verkoop villa Renée (1931): openbare wegenis moet blijven!	60
Figuur 96: Voorontwerp werken Lodewijk Dosfellei (1966).....	60
Figuur 97: Lodewijk Dosfellei begin jaren 1960 in de winter	62
Figuur 98: Lodewijk Dosfellei einde jaren 1960	62
Figuur 99: Fietstunnel onder de Krijgsbaan (1992).....	63
Figuur 100: Begin buurtwerking: BBQ verkeersdrempels goedgekeurd (1991).....	63
Figuur 101: Heraanleg fietspad Dosfellei (1997)	64
Figuur 102: Oproep tot openbare aanbesteding riool Krijgsbaan (4/4/1957)	64
Figuur 103: Briefhoofd Imperial Continental Gas Association.....	65
Figuur 104: Briefhoofd Antwerpsche Gasmaatschappij 1932	65
Figuur 105: Opschrift "Excelsior Liften" op Fortstraat 20 (2023).....	67
Figuur 106: Voorbeeld personeelsadvertentie Algiet	67
Figuur 107: Reclame voor Algiet	67
Figuur 108: Reclame voor Plastigi	68
Figuur 109: Voorbeelden personeelsadvertenties Plastigi.....	68
Figuur 110: Omvorming industrieterrein tot woongebied Dosfelhof (1999).....	69
Figuur 111: Waarborgzegels van Ateliers Peeters & Guyot: briefhoofding	69
Figuur 112: Peever, leverancier anti-fraude verzegelingen	70
Figuur 113: Peever, aankondiging algemene vergadering van de NV (1996)	70
Figuur 114: LUKOS zoekt assistent-werkleider (1969).....	70
Figuur 115: LUKOS zoekt "handige jongeman" (1988).....	70
Figuur 116: Diverse personeelsadvertenties voor ALMECON.....	72
Figuur 117: Badverwarmers Eclipse	72
Figuur 118: Antverpia Centrale Verwarming	73
Figuur 119: Antverpia centrale verwarming, gebouwen.....	73
Figuur 120: BROBA Radio TV winkel (jaren 1970-1980).....	73
Figuur 121: Bouwonderneming PIRAMART	74

1 Inleiding

In de buurt van Fort 4 is er een buurtcomité dat zich richt tot de bewoners van de Fortstraat, de huidige Lodewijk Dorsfellei en het stukje Krijgsbaan tussen beide straten. Gezien dit een driehoek vormt, werd het buurtcomité “den driehoek” gedoopt. Deze studie beperkt zich tot de geschiedenis van deze omgeving, die zeker in de beginperiode zwaar werd gehypothekeerd door de aanwezigheid van Fort 4.

Figuur 1: Situering van "Den Driehoek" in Mortsels

Bron: website Geopunt Vlaanderen

1.1 Waarover gaat dit?

In dit artikel is getracht de geschiedenis in kaart te brengen van zowel de bebouwing, de bewoning als waar mogelijk de infrastructuur van de drie genoemde straten.

Wij danken iedereen die van veraf of dichtbij, direct of indirect heeft meegewerkt aan het tot stand komen van deze studie. Dit omhelst zowel personen als officiële organisaties. Hun namen worden achteraan vermeld.

1.2 De drie straten

Voor het ontstaan van de drie straten in onze wijk zijn twee belangrijke “constructies” uit de 19de eeuw belangrijk:

- Het aanleggen van de spoorweg Antwerpen-Mechelen, die werd ingewijd op 3 mei 1836,
- Het bouwen van de zogenaamde Brialmontomwalling, een fortengordel met 8 forten rond Antwerpen, waarvan Fort 4 een onderdeel is.

1.2.1 De Krijgsbaan

Toen omstreeks 1860 de Brialmontomwalling rond Antwerpen werd ontwikkeld, waren er naast de onteigeningen voor de acht Forten, ook onteigeningen voor de “route militaire” (*in de volksmond “de Militaire Baan”*) die de Forten met elkaar verbond. Die baan liep van Fort 1 via “ons” fort tot en met Fort 8, en had een totale lengte van meer dan 13,5 kilometer.

Zo werd er in Mortsels ongeveer vijfendertig hectaren onteigend voor Fort 4 zelf, en daar kwamen ook nog eens zeven hectaren en vier aren bij voor de “route militaire”, die in Mortsels “Krijgsbaan” werd gedoopt. Die onteigeningen lokten heel wat protesten uit van de eigenaars. Dit aspect werd uitvoerig besproken in een vroeger gepubliceerd artikel en wordt hier niet verder behandeld¹. Ook het aspect “krijgsdienstbaarheden” komt in genoemd artikel uitvoerig aan bod.

---

¹ Van den Bergh, S, “*De impact van Fort IV op Mortsels*”, artikel in MHK jaarboek 2006, p 165-200.

In de jaren 1870 werd de Krijgsbaan gekasseid en werd ook een militaire spoorweg aangelegd.

Wij beschouwen in deze tekst enkel het kleine stukje Krijgsbaan dat de twee andere straten met mekaar verbindt.

De Krijgsbaan, die steeds eigendom is geweest van de Belgische staat (nu onder beheer van het Vlaams gewest), is stilaan geëvolueerd naar een typische steenweg tussen verschillende gemeenten. De bebouwing is een mix geworden van bedrijven en bedrijfjes, die mekaar hebben opgevolgd in de loop der decennia, en een aantal woonhuizen.

Er zijn in de loop van de twintigste eeuw om diverse redenen verschillende hernumeringen geweest van de huizen op de Krijgsbaan, zodat het terugvinden van het stuk tussen Lodewijk Dosfellei en de Fortstraat niet altijd eenvoudig is.

1.2.2 De Fortstraat

Rond het Fort werd een weg aangelegd, die Fortstraat werd genoemd². In kaarten en andere publicaties van de jaren 1930 werd ook wel eens over “Rondweg” gesproken (zie Figuur 2).

Als men weet dat tot 1949 de Fortstraat ook het stuk, wat nu Neerhoevelaan heet, omvatte, is die naam “Rondweg” vrij logisch. Echter buiten op deze kaart en op een verkoopannonce van een pand is deze naam niet verder teruggevonden. Noch de bouwdoSSIers, noch het bevolkingsregister vermelden ergens “Rondweg”.

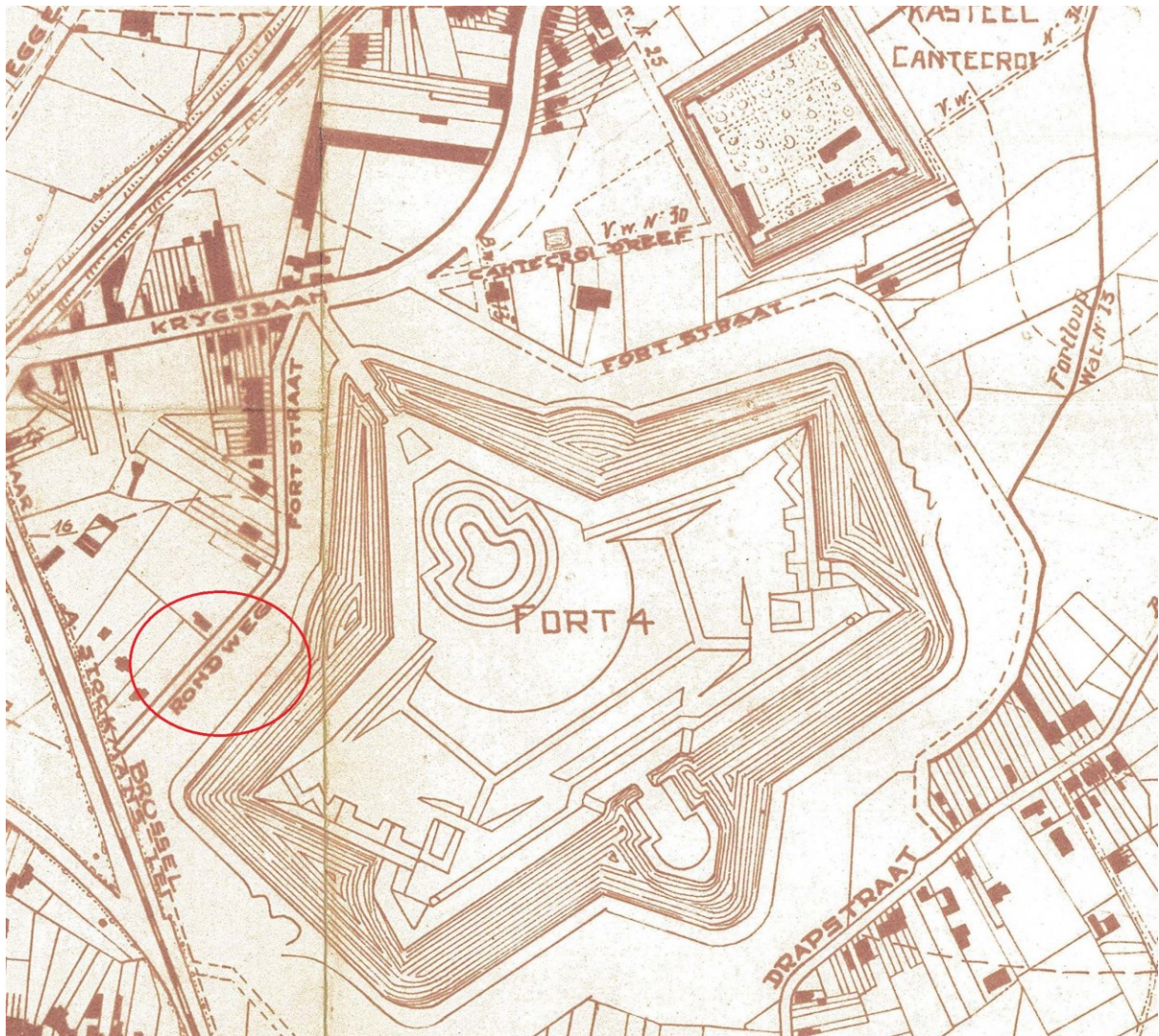
Uit de overlevering weet men dat de Fortstraat ook wel eens “ventersweg” werd genoemd. Immers venters van allerlei slag zouden producten aangeboden hebben aan de soldaten die in dit Fort gelegerd waren.

Zoals in het jaarboek 1999-2000³ werd aangegeven: *“De mensen van Mortsel leefden in perfecte harmonie samen met de militairen. De komst van de soldaten deed de lokale handel openbloeien en de omzet van verschillende winkels en cafés ging in niet onbelangrijke mate de hoogte in. Voor onderhoudswerkzaamheden, waarvoor specifieke ambachtelijke kennis vereist werd, die niet onder de militairen te vinden was, zette men regelmatig mensen uit Mortsel in die de gewenste capaciteiten bezaten”*.

---

² Bij andere forten zoals Fort II, Fort V wordt gesproken over de “Fort II straat”, de “Fort V straat” enz. In Mortsel bij Fort IV is het gewoon “Fortstraat”.

³ M Pessers “Fort 4 als militair bolwerk te Mortsel”, artikel in MHK jaarboek 1999-2000.

Figuur 2: Fortstraat soms ook “Rondweg” genaamd in de jaren 1920-1930

Bron: Kaart gemeente Morsel 1933 – MHK archief.

Als men in de Ratinckx adresboeken en in het bevolkingsregister de bewoners van de omliggende straten opzoekt, ziet men aan de beroepen dat er verschillenden werkzaam waren op het fort.

1.2.3 De Lodewijk Dosfellei

De geschiedenis van deze straat en straatnaam is een verhaal apart.

In 1892 werden aan hovenier Frans Butzen panden uit de nalatenschap van zijn vader verkocht “gelegen aan den ijzerenweg”. Bij de “rechten en dienstbaarheden” leest men: *“langsheen de zuid west zijde van koopen zes, zeven en acht zal eenen losweg gemaakt worden van drij meters breedte”*. Een soort “servitude” dus.

Die straat bestond dus niet, en in het bevolkingsregister van 1901-1910 duidt men de schaarse huizen aan als Krijgsbaan 2, 4, 4bis, en 6. In het bevolkingsregister van 1911-1920 spreekt men eerst van Ijzerenweglei. In 1915 werd uiteindelijk de Amedeus Stockmanslei opgericht.

- De huizen met oneven nummer waren deze ten Noorden van de Krijgsbaan.
- De even huisnummers werden toegekend aan de woningen ten Zuiden van de Krijgsbaan.

In 1939 werd het deel van de Amedeus Stockmanslei, vanaf de Krijgsbaan tot de Lierse steenweg herdoopt tot “Graaf van Egmontlei”, maar uiteindelijk werd voor Lodewijk Dosfellei gekozen, genoemd naar een Vlaams letterkundige. Oorspronkelijk was de straat geen eigendom van de gemeente Mortsel, maar van de boordeigenaars, met alle (juridische) gevolgen vandien.

Omstreeks 2000 werd een voormalig industrieterrein ten midden van de drie straten omgevormd tot woonwijk, wat tot een gevoelige expansie van het aantal bewoners leidde.

Op al de vermelde aspecten wordt in deze studie in detail ingegaan.